

GRINDAR VID AXMAR BRUK

Antikvarisk medverkan vid renovering av grindar vid kontoret

Axmar bruk
Axmar 1:51
Hamrånge socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2020

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst. Dnr: 2567–2020
Beställare: Föreningen Hyttan, Axmar

GRINDAR VID AXMAR BRUK

Antikvarisk medverkan vid renovering av grindar vid kontoret

Axmar bruk
Axmar 1:51
Hamrånge socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2020

Rapport 2020:14
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se.

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2020

Omslagsbild: Nyrenoverade grindar vid kontoret i Axmar bruk. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-09-25.

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Tekniska och administrativa uppgifter.....	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta	5
Lagskydd	5
Historik	6
Orsaker till åtgärder	6
Utförda åtgärder.....	8
Övriga antikvariska iakttagelser	10
Källor	12

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Beställare: Föreningen Hyttan Axmar bruk
Att: Leif Skoglund och Arne Lundin

Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg: 2020-04-07

Länsstyrelsens dnr: 2567–2020

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 1088/310

Projekttid: mars 2020 – juni 2020

Besök: 2020-03-31
2020-09-25

Utförare: JB CORE AB, Johan Berg, Bergby

Materialleverantörer: Drygolin - Jotun

SAMMANFATTNING

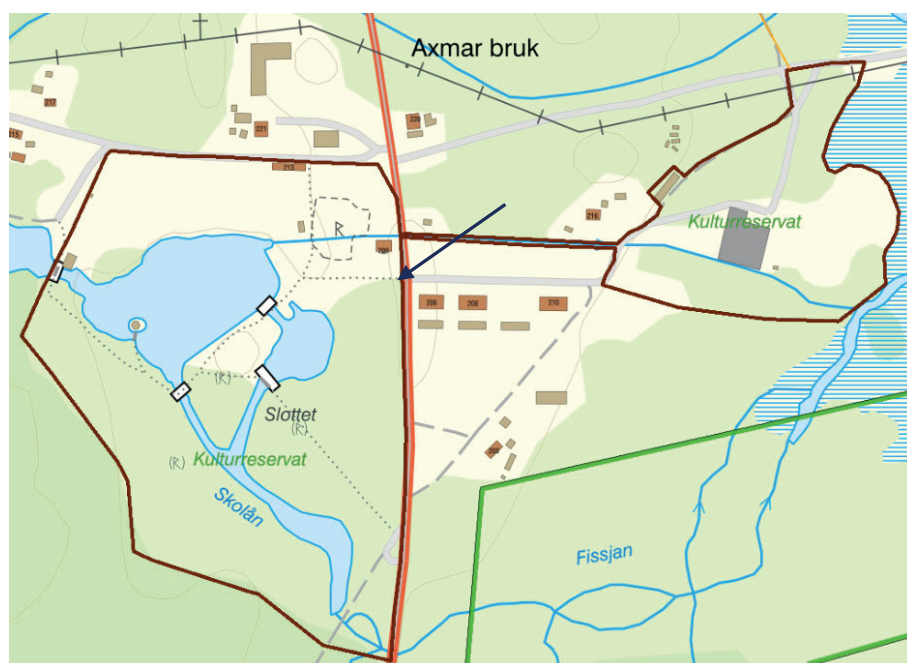
Under våren och sommaren 2020 har ett äldre grindpar justerats och renoverats för att passa mellan grindstolparna vid kontoret vid Axmar bruk. Arbetena är utförda av Johan Berg, JB CORE AB, Bergby. Arbetena har innefattat delvis byte av trädelar samt slipning och målning. Grindarna är ett äldre par som har förvarats i ett förråd inom bruket. Det är inte känt var grindarna haft sin tidigare placering. Renoveringen av grindstolparna, på vilka grindarna nu hänger, utfördes 2019 av Berg. Arbetena är sammanfattade i den antikvariska slutrapporten *Slutrapport för antikvarisk medverkan av grindstolpar och skorstenar inom Axmar bruk*, MiGo:byggnadsvård 2019.

Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg, 2020-04-07, dnr 2567–2020. Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg anlätades för antikvarisk medverkan. Olsson har sammanställt föreliggande antikvariska slutrapport.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Arbetena med grindparet är utfört i enlighet med arbetsbeskrivningen från JB CORE AB, daterad 2020-03-24 samt i enlighet med Länsstyrelsen Gävleborgs beslut. Arbetena är godkända ur antikvarisk synpunkt.

KARTA

Figur 1. Karta över Kulturresevatet Axmar bruk. Läget för grindarna är markerat med en pil. Kartan från www.lansstyrelsen.se

LAGSKYDD

Axmar bruk är kulturresevat sedan 2011 och lyder därmed under särskilda bestämmelser i Miljöbalken.

HISTORIK

Axmar bruk ligger cirka 4 mil norr om Gävle och 4 mil söder om Söderhamn. Bruket grundades under 1670-talet och drevs av flera olika ägare fram till 1927. De tidigaste delarna av bruket låg i området där herrgårdsparken numer finns. Ett nytt järnverk med rostugn, masugn, fem lancashirehärdar med mumblingshammare samt valsverk uppfördes under 1860-talet på den plats där hyttan finns bevarad än idag. På platsen för det gamla industriområdet anlades en engelsk park med dammar, promenadvägar och en trädgård. Mitt i parken uppfördes en ståtlig byggnad, allmänt kallad ”Slottet”, vilken stod klar 1866.

Under slutet av 1800-talet såldes bruket med tillhörande skogsområden till Bergvik Ala AB vilket endast var intresserade av skogen varför järnverksrörelsen kom att arrenderas ut. 1927 användes hyttan för sista gången och bruket lämnades att förfalla. 1970 revs slottet, som då var i mycket dåligt skick. Som minne från byggnaden finns ännu entrépartiets balusterdockor vilka markerar platsen för byggnaden i slutet av slottsallén.

Parken med sin växtlighet och byggnader, inklusive hyttan ett stycke österut, har genom åren underhållits. Bruket ägs sedan 2008 av den ideella Föreningen Hyttan. Tack vare den värdefulla industri- och kulturhistorien blev Axmar bruk kulturresevat 2011. Området ingår också i Axmar naturresevat, som är södra Bottenhavets största sammanhängande oexploaterade skärgårdsområde.

ORSAKER TILL ÅTGÄRDER

På ett fotografi från 1896 finns grindar in mot parken i det nu aktuella läget vid kontoret. Ambitionen inom detta projekt har varit att återskapa ett grindpar utifrån det gamla fotografiet, vilket även användes som förebild vid renoveringen av grindstolparna 2019.

Figur 2. Foto från 1896 på kontoret och grindstolpar och grindar som leder in till parken. Förvaltarbostaden skymtar längst till vänster. Foto från Föreningen Hyttan.

I stallet förvaras flera äldre grindpar. Redan under renoveringsarbetet med grindstolparna konstaterades att ett av de äldre grindparen skulle kunna passa i öppningen mellan stolparna. Dock såg grindarna inte exakt ut som de på fotografiet. Överliggaren var svängd på grindarna medan den var rak på grindarna på fotografiet. I övrigt hade de en likvärdig utformning. Grindarna var i bra skick och endast en ommålning skulle behövas. Detta arbete låg dock utanför det då pågående projektet med stolparna. När grindarna provades igen då stolparna var färdigställda med listverk och huvar, kunde konstateras att grindarna inte passade i höjd.

Figur 3. Foto från arbetet med renovering av grindstolparna 2019. Här har de två äldre grindarna provats mellan stolparna. Notera att stolparna inte är färdigställda med puts och listverk. Foto: Mimmi Göllas, MiGo:byggnadsvård, 2019-05-27.

Figur 4. I stallet förvaras flera äldre grindpar, samtliga målade i ljus kulör. Paret i mitten av fotografiet är det par som har modifierats och renoverats 2020. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2020-03-31.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Det äldre grindparet har renoverats för att passa i öppningen mellan grindstolparna vid kontoret. Syftet med renoveringen av det äldre grindparet med svängd överliggare, har varit att modifiera avslutet från svängd till rak överliggare, i likhet med utformningen på grindarna på det äldre fotografiet. Förutom att då få ett grindpar som mer liknar de gamla, var det också viktigt att få till höjden så att grindarna passar in under stolparnas listverk.

De svängda överliggarna har demonterats och spjälorna under dem, liksom regeln närmast grindstolparna, har kortats. En ny rak överliggare har tillverkats i furu i dimension som harmonierar med sidodelen närmast grindstolpen. Överliggaren är monterad i grindens sidostolpar genom lösa tappar och lim. På samma vis är de snedställda spjälorna fastsatta i överliggaren. Grindstolparna mot mitten har hyvlats av lite mot mitt för att grinden skulle få plats och gå och öppna och stänga.

Tidigare var grinden målad i en ljus kulör. Löst sittande färg har skrapats bort och grinden har sedan målats med färg av typen Drygolin från Jotun. Färgen har strukits tunt i tre lager. Kulören är den samma som på fönsterfodren på kontoret: NCS S 6030-Y20R, brun. Gångjärnen är inmålade i samma kulör som krokarna på grindstolparna, det vill säga svarta.

Figur 5. De färdiga grindarna vid slutbesiktningen. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-09-25.

*Figur 6. Grindarna är målade i samma kulör som fönsterfodren på kontoret.
Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2020-09-25.*

Figur 7. Renoverade grindstolpar 2019 och renoverade grindar 2020. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2020-09-25.

ÖVRIGA ANTIKVARISKA IAKTTAGELSER

Anledningen till att grindarna inte målades med traditionell linoljefärg är att mörka linoljefärger kriter ur snabbt. En förhoppning är att Drygolin står emot detta på ett bättre vis. Det är viktigt att grindarna underhålls med jämna intervaller i framtiden.

Vid slutbesiktningen uppmärksammades spår av färginning på grindarna. Berg ska slipa ner dessa spår och bättra på färgen där.

Grindarna har modifierats för att passa i öppningen, men de har med största sannolikhet aldrig hängt här. Det framgår framförallt vid gångjärnen på stolpen närmast kontoret. Dessa passar inte ultimt på grindstolpens krokar. Det syns också på fotografiet att den högra grinden hänger något lägre än den vänstra. Johan Berg har idéer om hur upphängningen skulle kunna säkras utan att krokarna behöver flyttas i de nyrenoverade grindstolparna.

Vid framtida arbeten med grindstolpar och grindar inom kulturresevatet är det därför lämpligt att dessa två delar ingår i samma projekt, så att befintliga krokar i grindstolpar kan anpassas under arbetets gång, för att passa äldre grindar om sådana ska renoveras.

Figur 8. Gångjärnen och krokarna mot höger stämmer inte helt överens med varandra. Detta gör att den högra grinden hänger något lägre än den vänstra, samt inte helt säkert i det nedre gångjärnet. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2020-09-25.

Figur 9. Gångjärnen och krokarna mot höger stämmer inte helt överens med varandra. Detta gör att den högra grinden hänger något lägre än den vänstra, samt inte helt säkert i det nedre gångjärnet. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2020-09-25.

KÄLLOR

Ärendearkivet, Länsmuseum Gävleborg

Göllas, M. 2015. *2013–2015 Slutrapport för uppdrag omfattande sammanställning av materialpolicy för Kulturreseptatet Axmar bruk.* MiGo:byggnadsvård.

Göllas, M. 2019. *2019-10-13 Slutrapport gör antikvarisk medverkan vid restaurering av grindstolpar och skorstenar inom Axmar bruk.* MiGo:byggnadsvård.

<https://www.lansstyrelsen.se/gavleborg/besoksmal/kulturreseptat/axmar-bruk.html>

<https://www.axmarbruk.se/>

